

สรุปผลการวิจัย อภิปรายและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาการปลูกฝังคุณธรรมให้แก่นักเรียนประถมศึกษาในกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและข้อเสนอแนะของการวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการปลูกฝังคุณธรรมให้แก่นักเรียนประถมศึกษาในกรุงเทพมหานคร ในด้านการบริหาร การจัดกิจกรรม การประพุดิตนเป็นแบบอย่างของครู รวมถึงความคิดเห็นของนักเรียนต่อการปลูกฝังคุณธรรมของโรงเรียน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและตัวอย่างประชากร

ประชากร ได้แก่ ผู้บริหาร ครูและนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานศึกษากรุงเทพมหานคร สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร สังกัดทบวงมหาวิทยาลัยและสังกัดสำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ

ตัวอย่างประชากร ได้แก่ ผู้บริหารจำนวน 267 คน ครูจำนวน 534 คน และนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 801 คน ในปีการศึกษา 2545 รวมทั้งสิ้น 1,602 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสอบถาม จำนวน 3 ชุด ได้แก่

ชุดที่ 1 แบบสอบถามผู้บริหาร

ชุดที่ 2 แบบสอบถามครู

ชุดที่ 3 แบบสอบถามนักเรียน

2.2 แบบสัมภาษณ์ จำนวน 3 ชุด ได้แก่

ชุดที่ 1 แบบสัมภาษณ์ผู้บริหาร

ชุดที่ 2 แบบสัมภาษณ์ครู

ชุดที่ 3 แบบสัมภาษณ์นักเรียน

2.3 แบบประเมินประกอบการสัมภาษณ์ 3 ชุด ได้แก่

ชุดที่ 1 แบบประเมินประกอบการสัมภาษณ์ผู้บริหาร

ชุดที่ 2 แบบประเมินประกอบการสัมภาษณ์ครู

ชุดที่ 3 แบบประเมินประกอบการสัมภาษณ์นักเรียน

2.4 แบบสังเกตการจัดการเรียนการสอน กิจกรรมและการประพฤติปฏิบัติตัวของครูและนักเรียน

2.5 แบบศึกษาเอกสาร เกี่ยวกับโครงการและกิจกรรม ที่จัดขึ้นเพื่อปลูกฝังคุณธรรม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม ผู้วิจัยดำเนินการโดยส่งแบบสอบถามไปยังตัวอย่างประชากร และรับกลับ ทางไปรษณีย์ โดยได้รับแบบสอบถามกลับคืนและมีความสมบูรณ์ คิดเป็นร้อยละ 91.76

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ การใช้แบบประเมินประกอบการสัมภาษณ์ และการศึกษาเอกสาร ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม โดยการแจกแจงความถี่ คำนวณหาค่าร้อยละ และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปตารางประกอบความเรียง

4.2 วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การใช้แบบประเมินประกอบการสัมภาษณ์ และการศึกษาเอกสาร โดยการวิเคราะห์เนื้อหา ประมวลและจัดกลุ่มข้อมูลเข้าด้วยกัน และนำเสนอผลการวิเคราะห์เป็นความเรียงของแต่ละกรณี

4.3 ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ นำมาจัดกลุ่มข้อมูลเพื่อสรุปเป็นข้อมูลเชิงบรรยาย

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาการปลูกฝังคุณธรรมของนักเรียนประถมศึกษาในกรุงเทพมหานคร

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้บริหาร ครู และนักเรียน

1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้บริหาร

ผู้บริหารของโรงเรียนประถมศึกษาในกรุงเทพมหานครที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 68.7) และนับถือศาสนาพุทธมากที่สุด (ร้อยละ 90.1) และส่วนใหญ่ (ร้อยละ 45.7) มีอายุมากกว่า 51 ปี จบการศึกษาสูงสุดระดับปริญญาโท (ร้อยละ 57.2) และมีประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรมร้อยละ 79 ผู้บริหารส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการบริหาร น้อยกว่า 6 ปี (ร้อยละ 32.9) และมีประสบการณ์ในการสอนจริยศึกษา (ร้อยละ 58) อีกทั้งเคยเข้าประชุม อบรม หรือการสัมมนาเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม (ร้อยละ 69.5) สำหรับผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ร้อยละ 32.4 มีความสนใจที่จะเข้ารับการอบรม แต่ร้อยละ 52.7 ไม่ตอบว่ามีความสนใจที่จะเข้ารับการอบรมหรือไม่

บุคคลที่เป็นต้นแบบทางด้านคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารส่วนใหญ่ คือ บิดา มารดา (ร้อยละ 80.7) รองลงมาคือ ครู/อาจารย์ (ร้อยละ 50.6)

1.2 ข้อมูลทั่วไปของครู

ครูผู้สอนในระดับประถมศึกษาในกรุงเทพมหานครที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 77.6) และนับถือศาสนาพุทธ (ร้อยละ 92.9) มีอายุอยู่ในช่วง 41-45 ปี จบการศึกษาสูงสุดระดับปริญญาตรี (ร้อยละ 84) และมีประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรม (ร้อยละ 78.2) ครูส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการสอนอยู่ในช่วง 16-20 ปีและมีประสบการณ์ในการสอนจริยศึกษา (ร้อยละ 67.6) ครูร้อยละ 51.1 เคยเข้าประชุม อบรม หรือสัมมนาเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม สำหรับผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์ดังกล่าวส่วนใหญ่มีความสนใจที่จะเข้ารับการอบรม (ร้อยละ 44.5)

ต้นแบบทางด้านคุณธรรมจริยธรรมของครูส่วนใหญ่ ได้แก่ บิดามารดา (ร้อยละ 55.4) รองลงมาคือ ญาติผู้ใหญ่ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย (ร้อยละ 31.1)

1.3 ข้อมูลทั่วไปของนักเรียน

นักเรียนที่ตอบแบบสอบถามจำนวนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนหญิง (ร้อยละ 70.6) มีผลการเรียนอยู่ในระดับดี คือมากกว่า 3.00 (ร้อยละ 57.4) และนับถือศาสนาพุทธ (ร้อยละ 92.1)

นักเรียนส่วนใหญ่มีบิดามารดาเป็นบุคคลต้นแบบทางด้านคุณธรรมจริยธรรม (ร้อยละ 44.7) รองลงมา คือ ครู/อาจารย์ (ร้อยละ 42.5)

นักเรียนส่วนใหญ่ได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจากครอบครัว ได้แก่ บิดา มารดา มากที่สุด และรองลงมาคือ จากโรงเรียนและครู (ร้อยละ 69.9 และร้อยละ 53.9 ตามลำดับ)

เมื่อพิจารณาโดยแยกตามสังกัด พบว่า นักเรียนของโรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษา กรุงเทพมหานคร และสังกัดสำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร มีครูเป็นบุคคลต้นแบบมากกว่าบิดา-มารดา (คิดเป็นร้อยละ 43.6 ต่อ 37.5 และ 68.8 ต่อ 65.6 ตามลำดับ) และนักเรียนของโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานครส่วนใหญ่ตอบว่า ได้รับการปลูกฝังคุณธรรมต่างๆ จากทางโรงเรียนมากกว่าที่บ้าน (คิดเป็นร้อยละ 88.4 ต่อ 75) ส่วนนักเรียนของโรงเรียนสังกัดทบวงมหาวิทยาลัยและสังกัดสำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ ตอบว่า ได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจากที่บ้านเท่าๆ กับที่ได้รับจากทางโรงเรียน

2. สภาพและปัญหาในการปลูกฝังคุณธรรมแก่นักเรียน ของโรงเรียนประถมศึกษาในกรุงเทพมหานคร ตามประเด็นที่ศึกษา มีดังนี้

2.1 ด้านการบริหาร

2.1.1 นโยบายและแผน

โรงเรียนส่วนใหญ่บริหารงานตามนโยบายของต้นสังกัด (ร้อยละ 69.9) รองลงมาได้แก่การบริหารงานตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ (ร้อยละ 61.3) และทุกโรงเรียนมีนโยบายที่เน้นการปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมแก่นักเรียน โดยส่วนใหญ่เป็นนโยบายของผู้บริหารโรงเรียน (ร้อยละ 59.7) โรงเรียนมีการจัดทำแผนการปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมแก่นักเรียน (ร้อยละ 97.9) และมีผู้บริหารเป็นผู้ดำเนินการจัดทำ (ร้อยละ 21.9) โรงเรียนส่วนใหญ่ดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมโดยจัดเป็นแผนงานหรือโครงการ (ร้อยละ 83.9) โดยมีทั้งที่เป็นกิจกรรมที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรม (ร้อยละ 47.7) และเป็นกิจกรรมที่สอดแทรกในการเรียนการสอน (ร้อยละ 69.1) อีกทั้งมีการดำเนินงานที่ต่อเนื่องทุกปี (ร้อยละ 86.4) นอกจากนี้โรงเรียนส่วนใหญ่ยังมีการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อ

ส่งเสริมการปลูกฝังคุณธรรมด้วยการจัดสร้างสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่นพระพุทธรูปไว้ในที่ที่เห็นได้ง่าย (ร้อยละ 72.8) อีกทั้งมีการติดคำขวัญ สำนวน สุภาษิต คำพังเพย (ร้อยละ 60.9) และมีห้องประกอบศาสนพิธี เช่นห้องจริยศึกษาด้วย(ร้อยละ 51.8)

ปัญหาที่โรงเรียนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 50.6) พบในด้านนโยบาย คือ ไม่สามารถดำเนินการตามนโยบายได้ทั้งหมด และการขาดความร่วมมือจากบุคลากร

ผลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียน 3 คน พบว่า โรงเรียนได้ให้โอกาสครูทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนการดำเนินงานต่างๆ ของโรงเรียนด้วย

2.1.2. บุคลากร

โรงเรียนส่วนใหญ่มีโอกาสในการคัดเลือกบุคลากรเองโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ มีการเตรียมบุคลากรก่อนการปฏิบัติงานโดยการอบรมให้ความรู้ในเรื่องแนวทางการจัดการศึกษาของโรงเรียน (ร้อยละ 72.8) รองลงมาได้แก่ การประชุมพิเศษ (ร้อยละ 56.4) และมีการคัดเลือกครูที่จะทำการสอนวิชาจริยศึกษา (ร้อยละ 89.3) โดยคัดเลือกตามประสบการณ์การสอนของครู (ร้อยละ 67.7) เช่นเดียวกับการจัดครูเข้าสอนในชั้นเรียนที่มีเด็กที่มีปัญหาพฤติกรรม โรงเรียนส่วนใหญ่มีการพัฒนาคุณธรรมให้แก่บุคลากรโดยการทัศนศึกษา/ดูงาน (ร้อยละ 64.2) รองลงมาได้แก่ การประชุมเชิงวิชาการ และการเชิญวิทยากรมาให้ความรู้/แนะนำ (คิดเป็นร้อยละ 52.3 เท่ากัน)

ปัญหาที่พบเกี่ยวกับบุคลากรคือ การขาดความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน (ร้อยละ 51.1) รองลงมาได้แก่ การขาดความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย และการขาดความคิดริเริ่มในการจัดกิจกรรม (ร้อยละ 38.6 และ 36.9 ตามลำดับ)

ผลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหาร พบว่า โรงเรียนในสังกัดสำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานครและโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานครต่างประสบปัญหาขาดแคลนบุคลากร ทำให้ครูที่มีอยู่ต้องทำงานหนัก ด้วยการรับภาระงานสอนวันละ 4-5 คาบ (1 วันมี 6 คาบ) และนอกจากนั้นยังมีภาระงานนอกเหนือจากการสอนอีก ทำให้มีปัญหาด้านอื่นๆ ตามมา เช่น ไม่มีเวลาเตรียมการสอน และตรวจงานนักเรียน เป็นเหตุให้ครูบางคนมีปัญหาทางด้านอารมณ์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งนักเรียนทั้งสิ้น ส่วนโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนก็ประสบปัญหาครูลาออกบ่อย และครูที่เพิ่งจบใหม่มักขาดความเอาใจใส่หรือเข้มงวดกวดขันในเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม

2.1.3 การสนับสนุน ส่งเสริม และสร้างขวัญกำลังใจ

ผู้บริหารส่วนใหญ่ส่งเสริม และสนับสนุนการจัดกิจกรรมต่างๆ โดยการให้คำปรึกษา แนะนำ (ร้อยละ 79.4) รองลงมา ได้แก่ การสนับสนุนให้ครูเพิ่มพูนความรู้ (ร้อยละ 70.4) ในด้านการให้บริการสื่อและวัสดุอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรมพบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 81.5) มีการจัดสรรวัสดุอุปกรณ์ให้ครูเบิกไปจัดทำสื่อ ผู้บริหารส่วนใหญ่สร้างขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานแก่บุคลากร โดยการให้ค่ายกย่อง ชมเชยและให้การยอมรับ (ร้อยละ 90.5) รองลงมาคือ การให้คำปรึกษาเมื่อมีปัญหาในการปฏิบัติงาน (ร้อยละ 88.5) และให้แรงเสริมแก่นักเรียนที่ได้แสดงพฤติกรรมคุณธรรมที่เหมาะสมโดยการชมเชยนักเรียนหน้าแถวเคารพธงชาติหรือในที่ประชุมรวมมากที่สุด (ร้อยละ 89.3) รองลงมาคือการมอบเกียรติบัตร หรือรางวัล (ร้อยละ 79)

โรงเรียนส่วนใหญ่ พบปัญหาในการจัดบริการและสนับสนุน สื่อและวัสดุอุปกรณ์ (ร้อยละ 63.4) โดยในจำนวนนี้มีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณที่มีจำกัดและไม่เพียงพอมากที่สุด (ร้อยละ 65.5)

ครูส่วนใหญ่มีความเห็นว่า วิธีการที่ผู้บริหารส่วนใหญ่ใช้ในการส่งเสริมหรือสนับสนุนในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร คือ การขอความร่วมมือจากคณะครูและนักเรียนในโรงเรียน (ร้อยละ 84.4) รองลงมาคือการขอความร่วมมือจากผู้ปกครองของนักเรียน (ร้อยละ 79)

วิธีการที่โรงเรียนส่วนใหญ่ใช้ในการยกย่องให้กำลังใจแก่ครูผู้ประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดี และนักเรียนผู้ประพฤติดี คือ การชมเชยในที่ประชุม (ร้อยละ 52.7 และ ร้อยละ 83.2 ตามลำดับ)

ผลจากการสัมภาษณ์ครูพบว่า ครูของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานศึกษากรุงเทพมหานครบางท่านแม้จะไม่พึงพอใจต่อตัวผู้บริหาร แต่ยังคงมีความรับผิดชอบต่อนักเรียนที่และเอาใจใส่ต่อนักเรียนเป็นอย่างดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมต่างๆ ส่วนครูของโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร หลายคนรู้สึกเบื่อหน่ายท้อแท้ เนื่องจากภาระงานที่มากเกินไป และคิดจะลาออก และมีบางคนรู้สึกว่าผู้บริหารขาดความยุติธรรม ส่วนครูของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนส่วนใหญ่รู้สึกไม่มั่นคงกับอาชีพ และมองหางานใหม่ที่ดีและมั่นคงกว่าอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งยังรู้สึกขาดอิสระในการทำงานด้วย

2.1.4 การนิเทศและติดตามประเมินผล

โรงเรียนส่วนใหญ่มีการนิเทศการสอนโดยผู้บริหาร (ร้อยละ 79.4) และกิจกรรมที่ใช้ในการนิเทศภายในส่วนใหญ่คือการเยี่ยมชั้นเรียน สังเกตการสอน (ร้อยละ 84.4) ส่วนปัญหาที่พบในการนิเทศการสอนส่วนใหญ่คือ ผู้บริหารไม่มีเวลาเพียงพอสำหรับการนิเทศ (ร้อยละ 60.1)

ในด้านการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน โครงการ หรือกิจกรรมที่เน้นการปลูกฝัง หรือส่งเสริมคุณธรรมพบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่มีการติดตามประเมินผลครบทุกงาน (ร้อยละ 66.7) โดยวิธีการที่ใช้ส่วนใหญ่คือการสังเกตขณะดำเนินงาน (ร้อยละ 86.4)

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับการติดตามประเมินผลการดำเนินงาน โรงเรียนร้อยละ 81.9 พบปัญหาในการดำเนินงาน และปัญหาที่พบมากที่สุดคือ การติดตามและประเมินผลยังทำได้ไม่เต็มที่ (ร้อยละ 74.4) รองลงมาคือขาดบุคลากรในการติดตามและประเมินผล (ร้อยละ 42.2) และขาดการวางแผนในการติดตามผล (ร้อยละ 31.2)

ผลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารพบว่า ทุกโรงเรียนมีการกำหนดแผนการนิเทศการสอน แต่มักประสบปัญหา คือ ผู้บริหารติดภารกิจเร่งด่วนทำให้ไม่สามารถนิเทศตามกำหนดได้ และมอบหมายให้ผู้ช่วยผู้บริหารฝ่ายวิชาการทำหน้าที่นิเทศแต่เพียงผู้เดียว แต่ส่วนใหญ่เป็นการนิเทศอย่างไม่เป็นทางการ อีกทั้งผู้นิเทศมีความเกรงใจและเห็นอกเห็นใจครูด้วยกันที่ต่างก็มีภาระมาก และผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการของโรงเรียนแห่งหนึ่งไม่ได้รับการยอมรับจากครูด้วย

2.1.5. ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครองและชุมชน

โรงเรียนส่วนใหญ่ใช้การจัดประชุม / สัมมนา ในการติดต่อประสานงานกับผู้ปกครอง (ร้อยละ 72.4) รองลงมา ได้แก่ การใช้จดหมาย หรือจุลสารของโรงเรียน (ร้อยละ 61.3) และผู้ปกครองหรือชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการปลูกฝังคุณธรรมให้กับนักเรียน โดยให้ความช่วยเหลือในกิจกรรมที่โรงเรียนจัดมากที่สุด (ร้อยละ 81.5) ส่วนหน่วยงานที่โรงเรียนประสานงานด้วยหรือขอความร่วมมือในการทำกิจกรรมมากที่สุดคือ หน่วยงานของรัฐ (ร้อยละ 69.6)

ปัญหาที่พบในการประสานงานกับผู้ปกครองและชุมชนคือ ผู้ปกครองมีภารกิจทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ (ร้อยละ 83.5) ซึ่งเป็นปัญหาเดียวกันกับที่พบจากการสัมภาษณ์ แต่สำหรับโรงเรียนในสังกัดสำนักงานศึกษาธิการกรุงเทพมหานครยังมีอีกปัญหาหนึ่งคือ ผู้ปกครองมีความรู้ค่อนข้างน้อย เขียนไม่คล่อง เมื่อโรงเรียนให้ทำแบบสอบถามจึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งผู้ปกครองบางคนยังขาดความมั่นใจในการติดต่อพูดคุยกับครูด้วย

2.2 การจัดกิจกรรม

2.2.1 กิจกรรมการเรียนการสอน

ครูส่วนใหญ่เลือกกิจกรรมการเรียนการสอน โดยยึดหลักให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง (ร้อยละ 75.3) รองลงมา คือ การยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (ร้อยละ 74.3) สำหรับวิธีการสอนที่ครูเห็นว่าสามารถปลูกฝังคุณธรรมให้แก่ักเรียนได้ดีที่สุดคือ การสอนแบบบทบาทสมมติ (ร้อยละ 54.3) รองลงมา คือ การสอนแบบแบ่งกลุ่มให้นักเรียนทำงานร่วมกัน (ร้อยละ 42.5) ครูส่วนใหญ่ให้การเสริมแรงแก่นักเรียนที่ได้แสดงพฤติกรรมคุณธรรมที่เหมาะสมโดยการชมเชยนักเรียนหน้าแถวเคารพธงชาติหรือในที่ประชุมรวม (ร้อยละ 59.9) และครูมีความเห็นว่าเป็นการเสริมแรงที่ได้ผลดีที่สุดด้วย (ร้อยละ 53.7)

สื่อการเรียนการสอนที่นักเรียนให้ความสนใจมากที่สุดคือ สื่อประเภทของจริง (ร้อยละ 51.0) รองลงมาคือการใช้นิทาน (ร้อยละ 45.4) ครูส่วนใหญ่ (ร้อยละ 59.8) ใช้สื่อตามสภาพและเท่าที่มีอยู่ และครูร้อยละ 41.1 ตอบว่าใช้สื่อเฉพาะกิจกรรมที่ยากแก่การเข้าใจ

สำหรับปัญหาในการเตรียมสื่อและวัสดุอุปกรณ์ประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนครูร้อยละ 81.5 พบปัญหาในการจัดเตรียม และปัญหาที่พบมากที่สุดคือ ไม่สามารถจัดเตรียมสื่อและวัสดุอุปกรณ์ได้ครบทุกกิจกรรม (ร้อยละ 88) อีกทั้งไม่มีเวลาในการจัดเตรียมหรือผลิตสื่อ (ร้อยละ 58.5) นอกจากนี้ยังพบว่า ครูส่วนใหญ่ (ร้อยละ 85.3) ประสบปัญหาในการใช้สื่อและวัสดุอุปกรณ์ประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งปัญหาที่พบมากที่สุด คือ ไม่มีสื่อและวัสดุอุปกรณ์ประกอบการจัดการเรียนการสอนได้ครบทุกกิจกรรม (ร้อยละ 84.4) รองลงมาคือ สื่อและวัสดุอุปกรณ์มีไม่เพียงพอ (ร้อยละ 51.1)

ผลจากการสัมภาษณ์ สังเกตและการศึกษาแผนการสอน พบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูส่วนใหญ่ของโรงเรียนตัวอย่าง 3 แห่ง ที่ทำการศึกษาเป็นการบอก อธิบาย ออกคำสั่งให้นักเรียนปฏิบัติ การเสริมแรงก็พบน้อยมากและครูของโรงเรียน 2 แห่ง ใช้คำพูดที่ไม่เหมาะสมในขณะที่สอนด้วย ยกเว้นครูของโรงเรียน 1 แห่ง ที่แม้หลายท่านจะดำเนินการสอนด้วยการบอก อธิบาย และออกคำสั่งให้นักเรียนทำเช่นเดียวกัน แต่ใช้คำพูดที่นุ่มนวล และแสดงความเมตตาโดยตลอด ซึ่งตลอดเวลาที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล ไม่เคยได้ยินครู นักเรียน หรือนักการภารโรง ใช้คำพูดไม่สุภาพ หรือเกรี้ยวกราดเลยสักครั้ง และมีครูคนหนึ่งดำเนินการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริง ใช้คำพูดกระตุ้นให้นักเรียนคิดเอง และมีการเสริมแรงอยู่ตลอด ทั้งที่ผู้วิจัยขอสังเกตการสอนโดยมิได้แจ้งล่วงหน้า อีกทั้งมีแผนการสอนให้ดูได้ในทันทีที่ผู้วิจัยร้องขอ รวมถึงมีการกำหนดคุณธรรมที่ต้องการปลูกฝังแก่นักเรียนในทุกแผนการสอนด้วย สำหรับการใช้อุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนพบว่า ครูมีการใช้สื่อในบางกิจกรรมเท่านั้น และมักเป็นรูปภาพ จากการสัมภาษณ์และพูดคุยกับครู

หลายท่านพบว่า ชาติสื่อที่ต้องการใช้และเวลาในการจัดเตรียมด้วย ในส่วนของแผนการสอนพบว่า ครูของโรงเรียน 2 แห่ง จากที่ทำการศึกษา 3 แห่ง ไม่ได้เขียนแผนการสอนล่วงหน้า เมื่อผู้วิจัยขออนุญาตศึกษาแผนการสอนจึงไม่มีให้ดู อย่างไรก็ตามครูต้องส่งแผนการสอนของแต่ละสัปดาห์ให้ผู้บริหารภายในทุกวันศุกร์ แต่จากการศึกษาแผนการสอนของปีการศึกษาก่อนๆ พบว่า ครูแต่ละท่านไม่ได้กำหนดคุณธรรมที่ต้องการปลูกฝังไว้อย่างชัดเจน เพียงแต่สอดแทรกอยู่ในจุดประสงค์เท่านั้น ส่วนครูของโรงเรียนอีก 1 แห่ง ให้สัมภาษณ์ว่าต้องเขียนแผนการสอนส่งให้หัวหน้าหมวดพิจารณาก่อนสอนทุกครั้ง แต่มิได้อนุญาตให้ผู้วิจัยดู

2.2.2 กิจกรรมเสริมหลักสูตร

โรงเรียนส่วนใหญ่ดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อปลูกฝัง /ส่งเสริมคุณธรรมให้แก่นักเรียนโดยบูรณาการในการเรียนการสอนทุกรายวิชา (ร้อยละ 63.5) กิจกรรมที่จัดมากที่สุดคือการจัดนิทรรศการ หรือป้ายนิเทศเนื่องในวันสำคัญต่างๆ คิดเป็นร้อยละ 93.1 ครูส่วนใหญ่มีความเห็นว่า กิจกรรมที่ปลูกฝังคุณธรรมให้แก่นักเรียนได้อย่างเป็นรูปธรรมดีที่สุด คือ การเข้าค่ายเพื่อปฏิบัติธรรม (ร้อยละ 59.5) สำหรับบุคคลที่มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของโรงเรียนส่วนใหญ่คือ คณะครูทุกท่าน (ร้อยละ 88.6)

ปัญหาที่ครูส่วนใหญ่ (ร้อยละ 63.5) พบในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร โดยเฉพาะกิจกรรมที่เน้นการปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรม คือ ขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดกิจกรรม (ร้อยละ 42.8) รองลงมาคือ ขาดงบประมาณ (ร้อยละ 42.5)

นักเรียนส่วนใหญ่ตอบว่า กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อปลูกฝังคุณธรรม คือ การจัดกิจกรรมตามโอกาสต่างๆ ในวันสำคัญ เช่น วันแม่ วันพ่อ (ร้อยละ 51.6) และนักเรียนก็มีความเห็นว่า เป็นกิจกรรมที่ปลูกฝังคุณธรรมให้แก่นักเรียนได้ดีที่สุดด้วย (ร้อยละ 37.2)

เมื่อเปรียบเทียบจำนวนกิจกรรมแต่ละประเภทที่โรงเรียนจัดทำ ต่อ จำนวนกิจกรรมที่นักเรียนมีความเห็นว่าสามารถปลูกฝังคุณธรรมให้แก่นักเรียนได้ดีที่สุด พบว่า กิจกรรมการเข้าค่ายปฏิบัติธรรมเป็นกิจกรรมที่นักเรียนที่มีโอกาสได้รับประสบการณ์ดังกล่าวตอบว่า เป็นกิจกรรมที่สามารถปลูกฝังคุณธรรมให้แก่นักเรียนได้ดีที่สุด และรองลงมา ได้แก่กิจกรรมที่จัดตามโอกาสวันสำคัญต่างๆ เช่น วันแม่

ผลจากการสัมภาษณ์และการศึกษาเอกสาร พบว่า ทุกโรงเรียนมีการกำหนดแผนงานและโครงการต่างๆ ไว้อย่างชัดเจนว่า ในแต่ละปีการศึกษาจะมีกิจกรรมใดบ้าง หากแต่ไม่ได้กำหนดเฉพาะเจาะจงว่าจะเป็นการกิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมหรือปลูกฝังคุณธรรม ด้วยเหตุผลว่าทุกโครงการและกิจกรรมต่างก็สอดแทรกคุณธรรมด้านต่างๆ ไว้แล้ว แต่จากการสังเกตพบว่า การจัดโครงการหรือกิจกรรมใดๆ ก็ตามมักเกิดจากความต้องการของผู้ใหญ่คือผู้บริหารและครู ที่ตั้งใจที่จะให้บังเกิดผลที่พึงประสงค์กับนักเรียน แต่ตัวของผู้บริหารและครูส่วนใหญ่ไม่ได้ร่วมปฏิบัติ หรือร่วมกิจกรรมนั้นๆ กับนักเรียนด้วย โดยมักเป็นผู้ควบคุมให้กิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปด้วยความสงบ และเรียบร้อยเท่านั้น

2.2.3 การวัดและประเมินผล

จุดมุ่งหมายของการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนของครูส่วนใหญ่คือ เก็บคะแนนตามระเบียบการวัดผลและประเมินผล (ร้อยละ 49.4) และรองลงมาคือเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร (ร้อยละ 41.3) แต่ครูส่วนใหญ่ ก็มีการประเมินผลในด้านคุณธรรมของนักเรียนด้วย (ร้อยละ 98.9) ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสังเกตพฤติกรรมการปฏิบัติของนักเรียน (ร้อยละ 49.5) รองลงมาได้แก่ การใช้แบบประเมินผลงาน (ร้อยละ 45.5) และมักทำการวัดและประเมินผลทางด้านคุณธรรมของนักเรียนเป็นระยะๆ แล้วแต่ความเหมาะสม (ร้อยละ 78)

ในด้านที่เกี่ยวกับโครงการ หรือกิจกรรมของโรงเรียนที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรม ครูส่วนใหญ่ตอบว่ามีการประเมินผลครบทุกงาน (ร้อยละ 61.8)

ปัญหาในการวัดและประเมินผลเกี่ยวกับคุณธรรมของนักเรียนที่ครูส่วนใหญ่พบมากที่สุดคือ ไม่สามารถวัดและประเมินผลได้ครบทุกด้าน (ร้อยละ 74.7) รองลงมาคือ ไม่สามารถประเมินผลหลายวิธีได้ เนื่องจากจำนวนนักเรียนมีมากเกินไป (ร้อยละ 43.3) และจากการสัมภาษณ์ครูพบว่า นอกจากปัญหาดังกล่าวแล้ว ยังมีปัญหาอีกประการหนึ่งก็คือ ขาดเครื่องมือที่ดี ที่จะวัดและประเมินผลคุณธรรมได้เที่ยงตรง และมีความต้องการเครื่องมือที่จะใช้วัดและประเมินผลทางด้านคุณธรรมดังกล่าวด้วย

3. การประพฤติตนเป็นแบบอย่างของครู

ข้อมูลจากแบบบันทึกเหตุการณ์สำคัญ พบว่า ครูมีการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งแสดงออกโดยการให้ความรัก ห่วงใยต่อศิษย์ ทั้งเรื่องการเรียนการสอน สุขภาพและสวัสดิภาพ มากที่สุด (ร้อยละ 34.0) รองลงมา คือ ความมีเมตตากรุณา มีน้ำใจ ให้อภัย และเข้าใจนักเรียน (ร้อยละ 32.2) แต่ในทางตรงกันข้ามก็พบว่า ยังมีครูจำนวนมากที่มีได้กระทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักเรียน แสดงออกโดยการกระทำต่างๆ ที่พบมากที่สุดคือการลงโทษเกินกว่าเหตุ หรือการลงโทษอย่างไม่มีเหตุผล (ร้อยละ 70.4) ซึ่งสอดคล้องข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการสังเกตในโรงเรียนตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง

4. ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการปลูกฝังคุณธรรมของโรงเรียน

นักเรียนส่วนใหญ่มีความเห็นว่าจะได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจากทางโรงเรียนอยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 41.3 โดยวิธีการที่ครูส่วนใหญ่ใช้ในการปลูกฝังคุณธรรมคือ การอบรม สั่งสอนด้วยวาจา คิดเป็นร้อยละ 62.4 นักเรียนส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการปลูกฝังคุณธรรมควรกระทำโดยการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี คิดเป็นร้อยละ 57.1

นักเรียนส่วนใหญ่ตอบว่า การเรียนและร่วมกิจกรรมต่างๆของโรงเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เป็นต้นมา มีส่วนช่วยส่งเสริมและปลูกฝังคุณธรรมด้านความมีระเบียบวินัยมากที่สุด และด้านที่น้อยที่สุด คือด้านความเป็นผู้มีวิวัฒธรรมและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี คิดเป็นร้อยละ 40.7 และร้อยละ 30.2 ตามลำดับ

นักเรียนส่วนใหญ่ ไม่เคยมีปัญหาใดๆ เกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมของโรงเรียนและครู คิดเป็นร้อยละ 87.3 แต่สำหรับนักเรียนที่ตอบว่ามีปัญหา ร้อยละ 35 ต้องการให้ทางโรงเรียนทบทวนเกี่ยวกับคุณธรรมด้านต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้น และนักเรียนร้อยละ 62.9 มีความพึงพอใจกับการปลูกฝังคุณธรรมของทางโรงเรียนอยู่ในระดับที่มากที่สุด

ความคิดเห็นของนักเรียนข้างต้น สอดคล้องกับความคิดเห็นของนักเรียนจากการสัมภาษณ์ นักเรียนจำนวน 9 คน ยกเว้นในเรื่องของคุณธรรมที่ได้รับการปลูกฝังน้อยที่สุดที่นักเรียนที่ให้สัมภาษณ์ตอบว่า คุณธรรมที่ได้รับการปลูกฝังน้อยที่สุดตั้งแต่เรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เป็นต้นมาคือ การตรงต่อเวลาและความยุติธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย เรื่อง การศึกษาการปลูกฝังคุณธรรมของนักเรียนประถมศึกษา ในกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้แบ่งการอภิปรายผลการวิจัย ออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

1. การบริหาร

1.1 นโยบายและแผน

ผลจากการสำรวจ พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่มีการบริหารงานตามนโยบายของต้นสังกัดและกระทรวงศึกษาธิการ และทุกโรงเรียนต่างมีนโยบายที่เน้นการปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมแก่นักเรียนด้วย ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีเนื่องจากทุกโรงเรียนจะได้มีเป้าหมายในการจัดการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนานักเรียนตรงกัน และจะช่วยให้การกำหนดนโยบายและวางแผน การดำเนินงานต่างๆ ง่ายขึ้นด้วย แต่จากการสังเกตในโรงเรียนตัวอย่าง 3 แห่ง พบว่าแม้ทุกโรงเรียนจะกำหนดนโยบายในการปลูกฝังคุณธรรมหากแต่ยังไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์อย่างแท้จริง จะเห็นได้จากการจัดโครงการต่างๆ ส่วนใหญ่มุ่งส่งเสริมในด้านวิชาการมากกว่าคุณธรรม โดยมักกำหนดจุดประสงค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมสอดแทรกไว้เท่านั้น และมีได้เจาะจงว่าจะพัฒนา หรือส่งเสริมคุณธรรมด้านใดโดยเฉพาะ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า สิ่งนี้อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีปัญหาในการ

ประเมินผลด้านคุณธรรมนักเรียน การกำหนดนโยบายในการดำเนินงานต่างๆ ของโรงเรียนส่วนใหญ่ แม้จะเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมแต่ผู้บริหารจำนวนหนึ่งก็ยังไม่ยอมรับความคิดเห็นของบุคลากรมากเท่าที่ควร ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือจากบุคลากร และแม้ว่าโรงเรียนจะเห็นความสำคัญของคุณธรรมและกำหนดให้ครูสอดแทรกคุณธรรมไว้ในกิจกรรมการเรียนการสอนทุกวิชาก็ตาม แต่ปรากฏว่าในทางปฏิบัติเกิดขึ้นน้อยมากซึ่งตรงกับข้อมูลจากการสังเกตโรงเรียนตัวอย่าง 3 แห่งและจากประสบการณ์ของผู้วิจัยเอง ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการที่หลักสูตรแต่ละวิชามีเนื้อหาหนักและจำเป็นต้องสอนให้ครบเนื้อหาตามเวลาที่กำหนด แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า หากครูมีความตั้งใจจริงที่จะปลูกฝังคุณธรรมแก่นักเรียนและมีการวางแผนการสอนเป็นอย่างดีแล้วครูทุกคนสามารถปลูกฝังคุณธรรมแก่นักเรียนได้ตลอดเวลาโดยไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลา ผลการวิจัยที่น่าสนใจมากประการหนึ่งคือ โรงเรียนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 72.8) มีพระพุทธรูปไว้ในสถานที่ที่เห็นได้ชัดเจน แต่ผลการสังเกตพบว่า มีผู้ที่ให้ความสำคัญแสดงความเคารพน้อยมาก ดังจะเห็นได้จากการเข้าไปสังเกตในโรงเรียนทั้ง 3 แห่ง ที่พบว่าแม้แต่ผู้บริหารหรือครูก็ได้ทำความเคารพพระพุทธรูปที่ตั้งอยู่ข้างเสาธง และยังได้ข้อสังเกตว่าผู้บริหารของโรงเรียนแห่งหนึ่งไม่ได้แสดงความเคารพพระพุทธรูปประจำโรงเรียนแต่สักการะบูชาศาลพระภูมิของโรงเรียนทุกวัน และนอกจากนั้น ห้องประกอบศาสนพิธี เช่นห้องจริยศึกษา ไม่ได้ใช้ประโยชน์มากเท่าที่ควร และบางโรงเรียนก็ใช้ประโยชน์ผิดวัตถุประสงค์ เหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าโรงเรียนมีแต่แผนนโยบาย และสถานที่ แต่ขาดการเอาใจใส่ในการปฏิบัติ การฝึกฝน นักเรียนจึงมิได้เกิดความซาบซึ้งและศรัทธาเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่า แม้จะไม่มีห้องจริยศึกษาโรงเรียนก็สามารถอบรมสั่งสอนนักเรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรมที่ดีได้ดังเช่นโรงเรียนตัวอย่างที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตแห่งหนึ่ง ที่แม้ห้องจริยศึกษาจะถูกปิดไปเนื่องจากใช้เป็นที่เก็บหนังสือ แต่นักเรียนส่วนใหญ่ก็มีกิริยามารยาทที่ดี

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับนโยบายและแผนการดำเนินงานพบว่ามิโรงเรียนประมาณร้อยละ 50 ยังไม่สามารถดำเนินการตามนโยบายได้ทั้งหมด ด้วยมีปัญหาคำคัญคือ บุคลากรไม่ให้ความร่วมมือมากเท่าที่ควร ซึ่งเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หากผู้บริหารมีความมุ่งมั่น เอาใจใส่อย่างจริงจัง และเป็นตัวอย่างที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ โดยมีปล่อยให้ครูทำงานกันตามลำพัง และการยอมรับและเอาใจใส่กับความคิดเห็นของเพื่อนครูก็จะช่วยให้ผู้ได้บังคับบัญชาเกิดความศรัทธาในตัวผู้บริหารและให้ความร่วมมือในที่สุด ดังตัวอย่างของผู้บริหารโรงเรียนสมถวิล อ.หัวหิน จ.ประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนแกนนำปฏิรูปการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และเป็นโรงเรียนที่สามารถสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้นักเรียนจนเป็นที่พอใจของผู้ปกครอง(กฤษญา ด้วงเปรม, 2544) ซึ่งความสำเร็จนี้เกิดจากที่ผู้บริหารมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนา จึงกำหนดแนวคิดปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่นักเรียนเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของโรงเรียน

เรียน และทยอยจัดส่งครูทั้งหมดเข้ารับการอบรมหลักสูตรนีโอฮิวแมนนิส (Neo – Humanism) พร้อมกับฝึกปฏิบัติธรรม ฝึกสมาธิ เมื่อครูเริ่มเข้าใจ กระบวนการสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมจึงเริ่มขึ้นอย่างจริงจัง โดยที่ทุกกิจกรรมผู้บริหารจะเข้าร่วมด้วยเสมอ เช่น ครูใหญ่จะยืนรอรับและทักทายกับนักเรียนทุกเช้า ซึ่งนอกจากจะได้รับความร่วมมือจากครู และนักเรียนมีพฤติกรรมเป็นที่น่าพอใจแล้ว พฤติกรรมที่ดีของลูกยังทำให้พ่อแม่ต้องระมัดระวังคำพูดและพฤติกรรมของตนมากขึ้นด้วย จึงถือได้ว่าเป็นวิธีการปลูกฝังที่ได้ผลดีมาก

1.2 บุคลากร

ผลจากการสำรวจด้วยแบบสอบถามพบว่า โรงเรียนที่มีโอกาสคัดเลือกบุคลากรเอง ส่วนใหญ่ใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นหลัก ในการคัดเลือกบุคลากร แต่ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญที่นักเรียนประทับใจพบว่า มีพฤติกรรมของครูหลายประการที่นักเรียนประทับใจในทางลบ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า ผู้บริหารควรเอาใจใส่ในการคัดเลือกครูให้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องคุณธรรมด้านความเมตตากรุณา เพื่อที่จะได้ลดปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงโทษเกินเหตุ การใช้คำพูดที่ไม่เหมาะสม รวมถึงการควบคุมอารมณ์และความมีเหตุผล ซึ่งจะช่วยให้การเรียนการสอนมีบรรยากาศที่ดีและทำให้การปลูกฝังคุณธรรมได้ผลมากขึ้น ในส่วนของการพัฒนาคุณธรรมแก่ครู โรงเรียนส่วนใหญ่ดำเนินการโดยจัดให้ครูไปทัศนศึกษามากที่สุด รองลงมาคือการประชุมเชิงวิชาการ จึงทำให้ทราบได้ว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้มีการกำหนดแผนการเพื่อพัฒนาคุณธรรมของครูโดยตรง หากแต่เป็นการพัฒนาในด้านวิชาการเป็นสำคัญ และแม้บางโรงเรียนจะส่งครูไปเข้าร่วมอบรมคุณธรรมจริยธรรมตามที่หน่วยงานต่างๆ จัด แต่ก็พบว่า เป็นครูส่วนหนึ่งเท่านั้น ซึ่งจากผลการวิจัยก็พบว่า มีครูถึงร้อยละ 49 ที่ไม่เคยเข้าประชุม อบรมหรือสัมมนาเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และผู้ที่ตอบว่าเคยเข้าอบรมส่วนใหญ่ก็เคยเข้าประชุม อบรมไม่ถึง 5 ครั้ง ซึ่งถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับอายุราชการ สอดคล้องกับงานวิจัยของ วรณา สุตติวิจิตร(2540) ที่พบว่า ครูส่วนใหญ่ไม่เคยผ่านการอบรมการสอนวิชาพระพุทธศาสนา และไม่เคยเข้าปฏิบัติในโครงการบริหารจัดการและเจริญปัญญา จึงมีความรู้เรื่องการบริหารจิตและเจริญปัญญาไม่เพียงพอ ผลที่ตามมาทำให้ครูสอนเนื้อหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการและเจริญปัญญาได้ไม่ครอบคลุม ดังที่อำเภอ สุจริตกุล(2530) กล่าวว่า การสอนศีลธรรมหรือจริยธรรมแก่เยาวชนหากเน้นเพียงการห้ามทำชั่วและให้ประพฤติดี จะไม่สัมฤทธิ์ผลสมบูรณ์ เพราะขาดหลักสำคัญคือ การฝึกจิตใจให้บริสุทธิ์เท่ากับขาดหลักฝึกใจในการวันชั่วนั้นเอง การฝึกจิตใจให้บริสุทธิ์ตั้งมั่นเป็นสมาธิ จะทำให้เกิดปัญญาตามความเป็นจริง เข้าใจในเหตุผลของความชั่วความดีทั้งปวง ผู้ฝึกตนให้มีสมาธิดี ย่อมมีจิตใจสงบระงับ ไม่ฟุ้งซ่าน มีสติสัมปชัญญะ เป็นบ่อเกิด

ของพลังปัญญา เป็นประโยชน์ในการกระทำกิจการทุกอย่าง ดังนั้นจึงควรให้ครูทุกคนได้เข้าอบรม พัฒนาจิตใจอย่างน้อยปีละครั้ง แม้ว่าจะไม่ได้สอนวิชาจริยศึกษาโดยตรงก็ตาม ด้วยการเรียนรู้คุณธรรม จริยธรรมนั้นเกิดขึ้นตลอดเวลาทุกวิชา และจากครูทุกคน และผลการวิจัยของ กฤษณา ผ่องสุวรรณ (2540) ก็พบว่า ครูที่เข้ารับการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมสมรรถภาพด้านการสอนจริยศึกษา มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนจริยศึกษาลงการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนการ ฝึกอบรม และครูที่เข้ารับการฝึกอบรมดังกล่าวยังมีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสูงกว่าก่อนการฝึกอบรมอีกด้วย ดังนั้นผู้บริหารจึงควรให้ความสำคัญ กับการพัฒนาครูในด้านคุณธรรมให้มากขึ้น และมีการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับเรื่องบุคลากร ผลการสำรวจพบว่า ปัญหาที่โรงเรียนส่วนใหญ่พบมากที่สุดเกี่ยวกับครู คือ การขาดความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน รองลงมาคือการขาดความรับผิดชอบ ต่องานที่ได้รับมอบหมาย และการขาดความคิดริเริ่มในการจัดกิจกรรม โดยมักมีพฤติกรรมการสอนแบบเดิมๆ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ทศนา ประสานตรี (2536) ที่พบว่า การสอนของครูส่วนมาก ยังยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง โดยใช้การสอนแบบบรรยายเป็นหลัก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แม้เวลาจะผ่าน มากเกือบ 10 ปี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่มีการปฏิรูปการศึกษาอย่างกว้างขวาง แต่ครูส่วน หนึ่งยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสอน ในขณะที่สภาพเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมต่างๆ เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีการแข่งขันกันมากขึ้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าครูควรตระหนักถึงหน้าที่ และความรับผิดชอบในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนมีทั้งคุณธรรมและความรู้ความ สามารถเพียงพอที่จะดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

1.3 การสนับสนุน ส่งเสริม และสร้างขวัญกำลังใจ

ผู้บริหารส่วนใหญ่ให้การสนับสนุน ส่งเสริมการทำงานด้วยการให้คำปรึกษา แนะนำ และ สนับสนุนให้ครูเพิ่มพูนความรู้ แต่ครูส่วนใหญ่มีความเห็นว่าผู้บริหารให้การสนับสนุน ส่งเสริมด้วยการ ขอความร่วมมือจากคณะครูและนักเรียนมากที่สุด รองลงมาคือการขอความร่วมมือจากผู้ปกครอง สอดคล้องกับข้อมูลจากการสังเกตที่พบว่าผู้บริหารมักทำงานอยู่ในห้องทำงานเท่านั้นไม่ได้ร่วมกิจกรรม ต่างๆ เลย นอกเหนือจากนั้นเป็นการไปร่วมประชุมในที่ต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้บริหาร ไม่ค่อยดีนักเป็นลักษณะต่างคนต่างทำงานเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งจากการสัมภาษณ์ครูพบว่าผู้บริหาร บางคนไม่มีความยุติธรรมเท่าที่ควรอีกด้วย ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าควรจัดให้มีการอบรมคุณธรรมแก่ ผู้บริหารทุกคนเป็นประจำทุกปีด้วย เพราะถ้าผู้นำมีคุณธรรมและเป็นแบบอย่างที่ดีย่อมทำให้ผู้ใต้บังคับ บัญชาที่มีความศรัทธา เคารพ และให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงาน ซึ่งจากผลการวิจัยก็พบว่า มีครู ร้อยละ 17.8 ที่มีบุคคลที่เคารพนับถือ เช่น ผู้บังคับบัญชา เป็นต้นแบบด้านคุณธรรมและจริยธรรม

ปัญหา แม้ว่าผู้บริหารจะจัดสรรวัสดุอุปกรณ์ให้ครูเบิกไปทำสื่อ แต่ก็พบว่าครูยังขาดวัสดุอุปกรณ์ในการผลิตสื่ออยู่มาร้อยละ 31.3 สอดคล้องกับผลการวิจัยของวรรณาสุทธิวิจิตร(2540) ที่พบว่าครูในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานคร ยังขาดงบประมาณในการจัดซื้ออุปกรณ์การสร้างขวัญกำลังใจ ผลการสำรวจพบว่าครูส่วนใหญ่มีภาระงานสอนมากอีกทั้งยังมีงานอื่นๆ อีกด้วย เช่นงานธุรการ การเป็นผู้รับผิดชอบโครงการและกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูของสังกัดสำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานครและสำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานครที่ต้องสอนเกือบทั้งวัน โดยบางวันครูมีเวลาว่างเพียง 1 คาบ บางวันไม่มีเวลาพักเลย เนื่องจากผู้บริหารเรียกพบในช่วงพักกลางวันด้วย ปัญหาดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเนื่องจากสำนักงานงบประมาณได้ตัดงบประมาณการจ้างบุคลากรในทุกหน่วยงานลง 10 % เมื่อครูเกษียณอายุหรือลาออกไปจึงไม่มีการบรรจุครูเพิ่ม ทำให้ครูที่มีอยู่ต้องรับภาระมากขึ้น โรงเรียนจึงแก้ปัญหาด้วยการจ้างครูอัตราจ้างโดยใช้งบประมาณของโรงเรียน ซึ่งเป็นการจ้างเป็นรายเดือนหรือรายปี ทำให้ครูเกิดความวิตกกังวล หวาดระแวงว่าเมื่อหมดเทอมแล้วจะตกงานหรือไม่ จึงเกิดความรู้สึกไม่มั่นคงในอาชีพและหมดกำลังใจในการทำงาน ซึ่งเป็นปัญหาของครูของโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนด้วยเช่นกัน ครูเหล่านี้จึงมักลาออกไปประกอบอาชีพอื่นที่คาดว่าจะมีโอกาสก้าวหน้ามากกว่า ซึ่ง ปัญญา คิตชัย(2545) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า นอกจากปัญหาดังกล่าวแล้ว ครูเหล่านี้ยังรู้สึกอึดอัดตันใจที่ไม่ได้รับการส่งเสริมในการพัฒนาวิชาชีพ เช่น ไม่เคยมีโอกาสเข้าร่วมการสัมมนาเกี่ยวกับการปฏิรูปการเรียนรู้เรื่องหลักสูตรใหม่ หรือเรื่องอื่นๆ ก็ตาม เพราะไม่สามารถเบิกจ่ายจากโรงเรียนได้ การเสนอโครงการก็กระทำมิได้ต้องให้ครูประจำการเป็นผู้เสนอและลงนามปฏิบัติ ผลงานจึงเป็นของครูประจำการแต่เพียงผู้เดียว และต้องทำงานทุกอย่างที่ผู้บริหารหรือครูประจำการสั่ง เพราะเกรงจะไม่ได้รับการต่อสัญญา และนอกจากนี้ปัญหาที่สำคัญที่สุดคือ เรื่องค่าตอบแทนและสวัสดิการ เพราะไม่ได้รับการขึ้นเงินเดือนเลย จึงมักมีภาระหนี้สิน ผู้วิจัยมีความเห็นว่าผู้บริหารควรเอาใจใส่กับครูให้มากขึ้น หากมีโอกาสก็ควรเรียกร้องความเป็นธรรมให้ด้วย และครูประจำการที่รู้สึกท้อแท้กับภาระงานก็สมควรที่ปรับเปลี่ยนทัศนคติในการทำงานเสียใหม่ เพราะเมื่อเลือกที่จะประกอบอาชีพครูแล้ว ย่อมทราบล่วงหน้าแล้วว่าจะมีงานหนัก และค่าตอบแทนค่อนข้างน้อย แต่หากครูมีการพัฒนาตัวเองอยู่เสมอทั้งด้านการสอนและจิตใจ ก็ย่อมจะพบความสุขที่ได้จากการเป็นผู้ให้มาทดแทน ดังที่ กราฟตัน (Graption อ้างถึงใน สุทธาสินี วิเวกานนท์, 2537) กล่าวว่า ครูในยุคใหม่ต้องยอมรับว่าอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ท้าทาย มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมหาศาลและรวดเร็ว ครูจึงต้องอุทิศตน ตั้งใจ และเชื่อมั่นในสิ่งที่จะทำอย่างจริงจัง มีความกล้าและพยายามในสิ่งที่ควรทำ เช่นเดียวกับครูของโรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานครท่านหนึ่งที่ผู้วิจัยไปขอสังเกตการสอนและสัมภาษณ์ที่ได้ให้ข้อคิดไว้ว่า แม้ว่าจะเลือกเกิด เลือกเป็นไม่ได้ แต่เมื่อมาอยู่ตรงนี้ก็พยายามทำให้ดีที่สุด ดังที่ครูได้กระทำคือ ครูมิได้เรียนมาทางด้านการศึกษาแต่เมื่อได้รับหน้าที่ให้สอน

วิทยาศาสตร์ก็มีความเอาใจใส่ และตั้งใจพัฒนาการสอนอยู่ตลอด กระทั่งได้รับรางวัลด้านการสอนโดย
ใช้โครงการ

1.4 การนิเทศและติดตามประเมินผล

โรงเรียนส่วนใหญ่ผู้บริหารจะทำการนิเทศการสอนโดยการเยี่ยมชั้นเรียน สังเกตการสอน แต่
มักพบปัญหาคือ ผู้บริหารไม่มีเวลาเพียงพอสำหรับการนิเทศ แม้จะวางแผน กำหนดวันเวลาสำหรับ
การนิเทศไว้แล้วก็ตาม แต่ผู้บริหารก็มักติดภารกิจเร่งด่วนอยู่เสมอ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าผู้บริหาร
ควรตรวจสอบการใช้เวลาและบริหารเวลาให้ดีขึ้น เพื่อจะได้ร่วมกิจกรรมกับครูและนักเรียนได้มากที่สุด
ซึ่งนอกจากจะได้นิเทศการสอน และประเมินผลการดำเนินงานแล้ว ยังเป็นการสร้างขวัญกำลังใจทั้งแก่
บุคลากรและนักเรียน อันจะนำมาซึ่งความสำเร็จของงานที่ดียิ่งขึ้นด้วย

ในด้านการประเมินผลการปฏิบัติงาน โครงการ หรือกิจกรรมพบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่มีการ
ประเมินผลครบทุกงาน และมักใช้วิธีการสังเกตขณะดำเนินงาน แต่มีปัญหาคือการติดตามและประเมิน
ผลยังทำได้ไม่เต็มที่ เนื่องจากขาดแคลนบุคลากรและขาดการวางแผนในการติดตามงาน จึงมี
ครูส่วนหนึ่งให้ข้อเสนอแนะว่าควรลดกิจกรรมลงบ้าง ซึ่งผู้วิจัยเห็นด้วยกับข้อเสนอแนะดังกล่าว แต่
ควรจัดกิจกรรมในรูปแบบบูรณาการแทนเพื่อที่จะสามารถปลูกฝังคุณธรรมหลายๆ ด้าน โดยใช้เวลาน้อยลง
และบุคลากรก็จะสามารถให้ความร่วมมือได้เต็มที่มากยิ่งขึ้น

1.5 ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครองและชุมชน

โรงเรียนส่วนใหญ่มีการติดต่อประสานงานกับผู้ปกครองด้วยการจัดประชุม โดยเฉพาะการประชุม
นิเทศในช่วงเปิดเรียน นอกจากนั้นบางโรงเรียนยังมีการส่งข่าวคราวถึงผู้ปกครองโดยใช้จดหมายและจุล
สารอีกด้วย ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีเพื่อที่ผู้ปกครองจะได้ทราบแนวทางการจัดการศึกษาโรงเรียนและ
การพัฒนานักเรียน เพื่อให้ผู้ปกครองมีความเข้าใจและเพื่อขอความร่วมมือในการพัฒนานักเรียนด้วย
แต่จากการสังเกตโรงเรียนตัวอย่างทั้ง 3 แห่งพบว่า บางโรงเรียนมีการติดต่ออย่างเป็นทางการเท่านั้น
เช่น การแจ้งเรื่องกำหนดการแห่เทียนพรรษา การขออนุญาตพานักเรียนไปศึกษานอกสถานที่
เป็นต้น ส่วนจุลสารนั้นบางโรงเรียนมีขึ้นเพื่อเป็นสื่อติดต่อกับนักเรียนโดยเฉพาะ และมักเป็นในเรื่อง
วิชาการ เช่น อยากรู้เรียนเก่งทำอย่างไร เกมภาษาอังกฤษ เกมคณิตศาสตร์ แต่มีโรงเรียนแห่งหนึ่งที่มี
รูปแบบการทำจุลสารที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อนักเรียน ผู้ปกครองและโรงเรียนด้วย โดยมีการแจ้งข่าว

คราวประชาสัมพันธ์โรงเรียน แจ้งว่าโรงเรียนได้ทำอะไรไปแล้วบ้าง และกำลังจะทำอะไร ต้องการให้ผู้ปกครองร่วมมือในเรื่องใด และเกร็ดความรู้ที่เป็นประโยชน์ เช่น การอ่านนิทานให้ลูกฟัง การช่วยลูกทำการบ้าน ตลอดจนการประกาศความดีของนักเรียนหรือผู้ปกครองอีกด้วย โดยทุกเรื่องดังกล่าวนี้บรรจุอยู่ในกระดาษขนาด A4 เท่านั้นแต่น่าสนใจมาก

ในส่วนของความร่วมมือของผู้ปกครองและชุมชนนั้นพบว่าส่วนใหญ่แล้วผู้ปกครองและชุมชนให้ความร่วมมือและช่วยเหลือในการจัดกิจกรรมที่ทางโรงเรียนจัดมากที่สุด แต่จากการสังเกตและประสบการณ์ของผู้วิจัยพบว่าผู้ปกครองและชุมชนจะให้ความร่วมมือเฉพาะในเรื่องที่โรงเรียนต้องการเท่านั้น ทั้งนี้เป็นเพราะโรงเรียนมิได้เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองมีโอกาสมีส่วนร่วมมากเท่าที่ควร เช่น บางโรงเรียนติดป้ายห้ามผู้ปกครองขึ้นบนอาคารเรียน ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาใช้สนามของโรงเรียน และถ้ามีความประสงค์จะพบครูต้องมีจดหมายนัด เป็นต้น ซึ่งแม้โรงเรียนจะอ้างเรื่องความปลอดภัยของนักเรียน แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่าโรงเรียนน่าจะเป็นสถานที่ที่เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องทักษะการใช้ชีวิตที่ดี นักเรียนจะได้เรียนรู้เรื่องการทำงานร่วมกันโดยไม่รู้ตัว ผู้ปกครองก็จะได้เห็นการจัดการเรียนการสอนรวมถึงครูก็จะได้มีการตื่นตัวในปรับปรุงพัฒนาตัวเอง และระมัดระวังความประพฤติมากขึ้น แต่หากต้องการความเป็นระเบียบเรียบร้อยโรงเรียนก็สามารถประชุมตกลงกติกาก่อนการเฝ้าชั้นเรียนเพื่อให้ครูทำงานได้สะดวกขึ้น และในโรงเรียนที่ขาดบุคลากรก็อาจแก้ปัญหาได้โดยการเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองเข้ามาช่วยงานบ้าง เช่นกรณีของแห่งหนึ่งที่เป็นตัวอย่างในการสังเกต ที่อนุญาตให้ผู้ปกครองมาร่วมกิจกรรมได้ตลอดเวลา ผู้ปกครองที่มานอกจากจะดูแลลูกตัวเองแล้วยังช่วยดูแลเพื่อนของลูกด้วย ซึ่งแบ่งเบาภาระของครูได้มาก แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นครูต้องเป็นตัวอย่างที่ดีทั้งในการสอน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้คำพูด เพราะจากตัวอย่างโรงเรียนดังกล่าวพบว่าผู้ปกครองที่เป็นกรรมการการศึกษาที่มาช่วยงานส่วนใหญ่มีพฤติกรรมเช่น การดู การใช้อำนาจกับนักเรียน เช่นเดียวกับครูประจำชั้น และจากงานวิจัยของสายพิณ เชื้อชูชาติ(2541) ก็พบว่าปัญหาการปฏิบัติงานของกรรมการการศึกษา คือ นอกจากการมีงานประจำไม่มีเวลาแล้วยังขาดความรู้ ความเข้าใจในขอบเขตของบทบาทหน้าที่ ดังนั้นผู้บริหารจึงควรมีการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจในเรื่องบทบาทหน้าที่ของกรรมการการศึกษาให้ผู้ปกครองเข้าใจด้วย และควรสอดส่องดูแลอยู่เสมอๆ เพื่อที่จะได้ตักเตือนแนะนำหากพบการแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

นอกจากนี้ยังพบว่าหน่วยงานที่โรงเรียนขอความร่วมมือ หรือช่วยเหลือส่วนใหญ่เป็นหน่วยงานของรัฐ แสดงให้เห็นว่า ชุมชนและเอกชนยังเข้ามามีส่วนร่วมน้อย ซึ่งในความเห็นของผู้วิจัย หากชุมชนและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นจะส่งผลให้เกิดความเจริญที่ยั่งยืน และหากโรงเรียน จะเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมมากขึ้นดังกล่าวแล้วข้างต้นนั้น จะทำให้ผู้ปกครองมีความเข้าใจในเรื่องต่างๆ มากขึ้น และพบปัญหาด้วยตนเอง จึงสามารถช่วยเหลือได้มากขึ้นและเต็มใจ

ปัญหาที่พบมากที่สุดคือ ผู้ปกครองมีภารกิจที่ทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หากผู้บริหารและครูมีความจริงใจกับผู้ปกครองจะสามารถทำให้ผู้ปกครองรู้สึกว่าคุณครูมีความ

สำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและรู้สึกรักโรงเรียน ก็จะทำให้ผู้ปกครองเต็มใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ มากขึ้นได้ ดังนั้นผู้บริหารต้องสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นให้ได้อย่างแท้จริงเสียก่อน ดังที่ วันทนา เมืองจันทร์ (2543) ได้กล่าวถึงการสร้างศรัทธา ความเชื่อมั่น ความไว้วางใจในตัวผู้บริหาร แก่ผู้ปกครองและชุมชนไว้ว่า ศรัทธาจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อผู้บริหารมีความประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีทั้งทางกาย วาจา ใจ และมีผลงานปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมเด่นชัด ซึ่งต้องอาศัยคุณธรรม คือ ความวิริยะ พากเพียร พยายามอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลาานานติดต่อกัน จนเห็นผลเป็นรูปธรรมปรากฏแก่บุคคลทั่วไป

2. การจัดการกิจกรรม

2.1 กิจกรรมการเรียนการสอน

ผลการสำรวจพบว่า ครูส่วนใหญ่เลือกกิจกรรมการเรียนการสอนโดยยึดหลักให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงมากที่สุด รองลงมาได้แก่ การยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และวิธีสอนที่ครูมีความเห็นว่าจะสามารถปลูกฝังคุณธรรมให้แก่ักเรียนได้ดีที่สุดคือ การสอนแบบบทบาทสมมติ รองลงมาคือการแบ่งกลุ่มให้นักเรียนทำงาน แต่จากผลการสังเกตโรงเรียนตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง พบว่ามีครูเป็นส่วนน้อยมากที่จัดการเรียนการสอนโดยยึดหลักให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง หรือยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยส่วนใหญ่ยังคงสอนด้วยการอธิบาย บรรยาย การถาม การสั่งงานให้นักเรียนทำอยู่กับโต๊ะ และมีการอภิปรายบ้าง แม้ในวิชาวิทยาศาสตร์ที่มีการทดลองก็มีได้ให้นักเรียนลงมือปฏิบัติ และได้มีการเตรียมการสอนด้วยสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ทศนา ประสานตรี (2536) ที่พบว่า ด้านพฤติกรรมการสอน ครูส่วนมากไม่เตรียมการสอน ไม่มีการนำเข้าสู่บทเรียน การจัดการเรียนการสอนไม่เป็นไปตามหลักสูตร ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)ที่กำหนดไว้ คือครูใช้กระบวนการเรียนรู้ สอดแทรกคุณธรรมต่างๆ ปลูกฝังค่านิยมและเจตคติต่างๆ เป็นส่วนน้อย การสอนของครูยังยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง โดยใช้การสอนแบบบรรยายเป็นหลัก มีการสรุปบทเรียนเป็นส่วนน้อย มีการใช้สื่อการเรียนการสอนที่เป็นหนังสือแบบฝึกหัดมาก

ส่วนในด้านการเสริมแรงผลการสำรวจพบว่าครูส่วนใหญ่ให้การเสริมแรงแก่นักเรียนที่มีพฤติกรรมที่เหมาะสมโดยการให้คำชมเชยมากที่สุดโดยเฉพาะการชมเชยหน้าเสาธงหรือในที่ประชุม ทั้งยังเห็นว่าเป็นการเสริมแรงที่ได้ผลดีที่สุดอีกด้วย สอดคล้องกับข้อมูลจากการเขียนแบบบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่นักเรียนประทับใจในทางบวกที่ว่า นักเรียนที่มีความประทับใจทางบวกต่อครูจำนวนมากบอกว่าประทับใจที่ครูชมเชย ให้กำลังใจ ทำให้มีความพยายามมากขึ้นและประสบความสำเร็จ แต่ผลการสังเกตโรงเรียนตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง พบว่าครูส่วนใหญ่ให้การเสริมแรงค่อนข้างน้อย สอดคล้องกับความ

คิดเห็นของดวงเดือน พันธุมนาวิน(อ้างถึงใน ศุภวรรณ รัตนานุกา(2533) ที่กล่าวว่า การส่งเสริมพฤติกรรมเด็กมี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่หนึ่ง การกระตุ้นพฤติกรรมซึ่งเป็นหน้าที่ของครู เช่น การออกคำสั่งให้ทำ การตั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ หรือการให้เด็กอื่นกระทำตัวเป็นตัวอย่าง ถ้าครูประสบความสำเร็จในการกระตุ้นพฤติกรรม เด็กก็จะสามารถทำพฤติกรรมนั้น ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สอง และเมื่อเด็กกระทำพฤติกรรมแล้วครูจะต้องให้การส่งเสริมพฤติกรรมนั้นทันที ด้วยการชมเชย การแสดงความสนใจ แสดงความพอใจ หรือเป็นรางวัลในรูปแบบอื่น นี่คือขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญ ซึ่งมักขาดหายไป ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ครูควรพยายามมองหาสิ่งที่ดีของนักเรียนและชมเชย ให้กำลังใจให้มากขึ้น ดีกว่าการดุหรือตำหนิ โดยเฉพาะกับนักเรียนที่ปัจจุบันไม่ค่อยได้รับความอบอุ่นจากครอบครัวด้วยสาเหตุต่างๆ ดังเช่นผลการวิจัยในส่วนของความคิดเห็นของนักเรียนที่พบว่าแม่เด็กส่วนใหญ่จะยังคงมีบิดามารดาเป็นต้นแบบด้านคุณธรรม จริยธรรม(ร้อยละ 44.7) แต่ก็พบว่าเด็กมีครูก็เป็นต้นแบบมากใกล้เคียงกันคือร้อยละ 42.5 และนักเรียนของโรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานครและสังกัดสำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานครซึ่งผลจากการสังเกต สัมภาษณ์โรงเรียนตัวอย่างพบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีปัญหาทางครอบครัว มีครูเป็นต้นแบบมากกว่าบิดามารดาอีกด้วย ดังนั้นครูจึงควรเอาใจใส่ ดูแลให้มากยิ่งขึ้น เพราะหากเด็กได้รับการปฏิเสธจากโรงเรียน ก็มีแนวโน้มที่เข้าไปข้องเกี่ยวกับอบายมุขและสิ่งเสพติดได้ง่าย

ดังนั้นครูจึงควรตระหนักถึงความสำคัญของตนเองในด้านที่เป็นต้นแบบที่สำคัญของนักเรียน ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ที่เชื่อว่าเด็กมักได้รับจริยธรรมจากผู้ใกล้ชิด ด้วยกระบวนการถือตนตามอย่างกับบุคคลที่เขายึดเป็นแบบอย่าง ดังมีตัวอย่างให้เห็นอยู่เสมอว่าในความสำเร็จของบุคคลสำคัญหลายท่านล้วนมีครูเป็นต้นแบบ ครูจึงควรที่จะมอบความรักความเมตตาให้แก่ศิษย์ให้มาก และสิ่งที่ทำได้ง่ายก็คือการเสริมแรงด้วยคำชม

สำหรับในเรื่องสื่อการเรียนการสอน ผลการสำรวจครูส่วนใหญ่ตอบว่าสื่อประเภทของจริงเป็นสื่อที่นักเรียนให้ความสนใจมากที่สุด รองลงมาคือนิทาน แต่ก็พบว่าครูมีปัญหาที่ไม่สามารถจัดเตรียมสื่อและวัสดุอุปกรณ์ได้ครบทุกกิจกรรม ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีเวลาในการจัดเตรียม อีกทั้งขาดสื่อและอุปกรณ์อีกด้วย ผลจากการสัมภาษณ์พบว่า บางครั้งครูแก้ปัญหาด้วยการใช้เงินส่วนตัวเพื่อซื้อหรือผลิตสื่อเอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าครูส่วนหนึ่งก็เอาใจใส่และทุ่มเทกับการสอน แต่จากข้อมูลจากแบบสอบถามพบว่า ครูส่วนใหญ่มีความเห็นว่า สื่อที่นักเรียนให้ความสนใจมากที่สุดคือสื่อประเภทของจริง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความคิดเห็นว่า ครูควรพยายามใช้หรือดัดแปลงของจริงที่อยู่ใกล้ตัวมาเป็นสื่อให้มากขึ้น นอกจากจะได้สื่อที่น่าสนใจแล้ว ยังเป็นการปลูกฝังนักเรียนในเรื่องการจัดการกับทรัพยากรอีกด้วย

2.2 กิจกรรมเสริมหลักสูตร

โรงเรียนส่วนใหญ่จัดกิจกรรมเพื่อปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมโดยกำหนดให้บูรณาการในการเรียนการสอนทุกรายวิชา ส่วนกิจกรรมที่จัดขึ้นมากที่สุดคือการจัดนิทรรศการหรือป้ายนิเทศเนื่องในวันสำคัญต่างๆ ผลการสังเกตโรงเรียนทั้ง 3 แห่งพบว่า การจัดป้ายนิเทศเนื่องในวันสำคัญต่างๆ นั้นมักเป็นผลงานของครูซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันทุกห้อง จึงมีความเห็นว่าหากจะให้นักเรียนเป็นผู้จัดทำน่าจะช่วยปลูกฝังคุณธรรมให้แก่นักเรียนได้มากกว่า ส่วนกิจกรรมที่ครูส่วนใหญ่มีความเห็นว่าจะสามารถปลูกฝังคุณธรรมแก่นักเรียนได้ดีที่สุดคือการเข้าค่ายเพื่อปฏิบัติธรรม และกิจกรรมที่จัดขึ้นในโรงเรียนผู้ที่มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมคือครูทุกท่าน แต่มักไม่ได้รับความร่วมมือเต็มที่นักเนื่องจากแต่คนมีภาระมาก

นักเรียนส่วนใหญ่มีความเห็นว่าโรงเรียนจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรโดยการจัดกิจกรรมตามโอกาสต่างๆ ในวันสำคัญ มากที่สุด และเป็นกิจกรรมที่ปลูกฝังคุณธรรมแก่นักเรียนได้ดีที่สุดด้วย หากแต่เมื่อเปรียบเทียบจำนวนกิจกรรมแต่ละประเภทที่โรงเรียนจัดทำ ต่อจำนวนกิจกรรมที่นักเรียนมีความเห็นว่า สามารถปลูกฝังคุณธรรมได้ดีที่สุดแล้วพบว่า กิจกรรมการเข้าค่ายปฏิบัติธรรมเป็นกิจกรรมที่นักเรียนที่นักเรียนที่มีโอกาสได้รับประสบการณ์ดังกล่าว มีความเห็นว่า เป็นกิจกรรมที่สามารถปลูกฝังคุณธรรมแก่นักเรียนได้ดีที่สุด ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าผู้บริหารควรให้ความสำคัญและส่งเสริมการจัดกิจกรรมนี้ เนื่องจากผลการวิจัยของสำรวจ วรตะชะคงคา(2534) ก็พบว่า นักเรียนกลุ่มที่เข้ารับการฝึกอบรมทางศาสนามีการเปลี่ยนแปลงวินัยในตนเอง ทักษะคติต่อพุทธศาสนา และการรับรู้ต่อการละเมียดศีลห้าสูงขึ้นมากกว่ากลุ่มที่ไม่เข้ารับการฝึกอบรม และงานวิจัยของโสภา สุขเกษม(2539) พบว่านักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 มีความรู้หลักธรรมและเจตคติต่อพุทธศาสนาเรื่องอริยสัจสี่ สูงกว่าก่อนได้รับการอบรม และมากกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับการอบรม อีกทั้งครูท่านหนึ่งที่ถูกวิจัยได้สัมภาษณ์และเป็นผู้ที่เป็นผู้รับผิดชอบโครงการเข้าค่ายคุณธรรมก็ได้กล่าวถึงเหตุผลของการจัดค่ายดังกล่าวว่า ต้องการให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ในการฝึกปฏิบัติจริง แม้ว่านักเรียนอาจจะไม่เห็นคุณค่าในวันนี้ แต่ในวันหน้าหากนักเรียนเกิดปัญหาชีวิตก็อาจได้ใช้ประโยชน์ ด้วยกิจกรรมนี้เพียงกิจกรรมเดียวอาจมีคุณค่ามากกว่าหลายๆ กิจกรรมรวมกันก็เป็นได้ เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่นักเรียนได้ปฏิบัติจริง ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุ(อ้างถึงใน มสธ., 2543) ได้แสดงความคิดเห็นว่า การสอนจริยธรรมในปัจจุบัน มักเป็นการสอนในเชิงปรัชญา ทำให้ศาสนากลายเป็นเรื่องเพ้อเจ้อและไม่อาจเข้าถึงพระพุทธศาสนาที่แท้จริงได้ การสอนศาสนาจึงควรสอนแต่วิธีการปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติเพื่อคุณล้วน กาย ใจ ไม่ให้ปรุงแต่งตัณหา และไม่จำเป็นต้องสอนอะไรให้มากมายเกินไป เช่น ถ้าจะสอนเรื่องการดับทุกข์ ให้สอนเพียงว่าจะเอาอะไรมาดับทุกข์ได้ เหมือนกับชาวนาที่ปลูกข้าวบนดินไม่ดี ชาวนาเพียงแต่ต้องการรู้ว่า จะ

ใช้ปุ๋ยชนิดไหนมาใส่ให้ดินดีก็เพียงพอ ชาวนาไม่จำเป็นต้องถามว่าในปุ๋ยนั้นมีส่วนผสมอะไร เพราะจะได้รับคำตอบชื่อทางเคมีที่ชาวนาเอาไปใช้ทำประโยชน์ไม่ได้ จะเข้าทำนองความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด

ปัญหาที่โรงเรียนส่วนใหญ่พบมากที่สุดคือ ครูขาดความรู้ ความเข้าใจในการจัดกิจกรรม และขาดงบประมาณ สอดคล้องกับ ผลการวิจัยของ จันทนา เภกะสุด(2539) ที่พบว่า ปัญหาของการจัดโครงการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในโรงเรียนประถมศึกษา คือ งบประมาณไม่เพียงพอ บุคลากรในโรงเรียนไม่ให้ความร่วมมือ และไม่เห็นความสำคัญของการจัดโครงการ อาคารสถานที่มีจำกัด การประเมินผลการดำเนินงานไม่ต่อเนื่อง

ผลจากการสำรวจพบว่ากิจกรรมที่มีในโรงเรียนส่วนใหญ่เกิดจากความคิดของผู้บริหารและครูเพื่อให้นักเรียนปฏิบัติ โดยที่ขัดกับวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาปัจจุบัน กล่าวคือมีนักเรียนเป็นฝ่ายปฏิบัติโดยลำพัง ขาดการมีส่วนร่วมของผู้บริหารและครู โดยที่ครูมักเป็นฝ่ายจัดเตรียม และดูแลให้การจัดกิจกรรมนั้นเป็นไปด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อยเท่านั้น ผู้วิจัยจึงมีความคิดเห็นว่า โรงเรียนควรให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น และเสนอแนะในการจัดกิจกรรมให้มากขึ้น และควรเป็นกิจกรรมที่นักเรียนจัดทำเองโดยมีครูเป็นที่ปรึกษาและอำนวยความสะดวก อีกทั้งครูควรมีความระมัดระวังที่จะไม่แสดงพฤติกรรมที่ขัดกับคำสั่งสอนอยู่เสมอด้วย ดังที่พอร์แมน (Poorman, 2000) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า การปลูกฝังคุณธรรมควรกระทำด้วยการฝึกปฏิบัติอย่างอิสระที่ใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์

2.3 การประเมินผล

ครูส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายในการวัดและประเมินผลการเรียนคือเพื่อเก็บคะแนนตามระเบียบการวัดและประเมินผลมากที่สุด รองลงมาคือเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร และครูส่วนใหญ่มีการประเมินผลด้านคุณธรรมจริยธรรมด้วย โดยเครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสังเกตพฤติกรรม การปฏิบัติของนักเรียน และแบบประเมินผลงาน และมักจะทำการวัดและประเมินผลเป็นระยะๆ แล้วแต่ความเหมาะสม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าในเมื่อการจัดการศึกษาเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังนั้นการวัดและประเมินผลนักเรียนควรจะเป็นไปเพื่อการปรับปรุงการเรียนการสอนมากกว่าจะเน้นการเก็บคะแนนตามระเบียบการวัดและประเมินผล เพราะจะทำให้เกิดการพัฒนา แก่ไข การเรียนการสอนเพื่อประโยชน์ของนักเรียนอย่างแท้จริง สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผลด้านคุณธรรมและจริยธรรมนั้นจากการสังเกตและสัมภาษณ์ครูพบว่ายังปฏิบัติไม่สม่ำเสมอ อีกทั้งมีปัญหาเรื่องจำนวนนักเรียนที่มีมากเกินไป และครูก็มีภาระงานมากด้วย ครูจึงต้องการแบบประเมินที่มีความเที่ยงตรงเชื่อถือได้มาประกอบการสังเกต

ในส่วนของโครงการหรือกิจกรรมนั้น แม้โรงเรียนส่วนใหญ่มีการประเมินครบทุกโครงการ แต่โรงเรียนอีกจำนวนไม่น้อย คือ ร้อยละ 37.5 มิได้มีการประเมินหรือมีการประเมินเป็นบางงาน ซึ่งปัญหาที่ประสบเรียงจากมากไปน้อย คือ ไม่สามารถวัดและประเมินผลได้ครบทุกด้าน ไม่สามารถประเมินผลหลายวิธีได้ เพราะมีนักเรียนมากเกินไป เวลาที่จะวัดและประเมินผลมีไม่เพียงพอ อีกทั้งขาดความรู้ความเข้าใจและทักษะในการวัดและประเมินผลด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชูจิตร์ แซ่มลำเจียก (2537) ซึ่งผลการวิจัยพบว่า 1) โรงเรียนมีผู้รับผิดชอบดำเนินงานอบรมคุณธรรมจริยธรรมตามโครงการและกิจกรรมที่ทำขึ้นมา แต่ยังมีขาดระบบ เพราะครูผู้รับผิดชอบยังขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการอบรมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมที่จะนำมาใช้อบรมนักเรียน 2) ผลการดำเนินงานการอบรมคุณธรรมจริยธรรมและพัฒนาจิตใจนักเรียน ยังไม่ชี้ชัดว่าการดำเนินงานการอบรมได้ผลเพียงใด เหมาะสมหรือไม่ 3) รูปแบบการประเมินผลการดำเนินงาน การอบรมคุณธรรม จริยธรรมและพัฒนาจิตใจนักเรียนมีการประเมินและติดตามผลแต่ไม่ชัดเจนในรูปแบบการประเมิน

3. การประพุดิตนเป็นแบบอย่างของครู

ผลการสำรวจความคิดเห็นของนักเรียนด้วยแบบสอบถามพบว่า ครูมีการประพุดิตนเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีค่อนข้างน้อย (ร้อยละ 25.9) แต่ใช้วิธีการอบรม สั่งสอนด้วยวาจา ค่อนข้างมาก (ร้อยละ 62.4) และนักเรียนส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการปลูกฝังคุณธรรมด้วยการกระทำหรือการประพุดิตนเป็นแบบอย่างที่ดีนั้นได้ผลดีที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ อนวัช รัตนเมธาวิ(2528) ที่พบว่าครูใช้วิธีบอก แนะนำในการปลูกฝังจริยธรรมในด้านต่างๆ แก่นักเรียนมากที่สุด และวิธีที่ใช้น้อยที่สุดคือให้นักเรียนสังเกตพฤติกรรมต้นแบบ อีกทั้งครูจำนวนมากยังคงมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ทั้งในด้านการสอน และความประพฤติส่วนตัว โดยพฤติกรรมที่พบมากในทางลบ คือ การลงโทษนักเรียนเกินกว่าเหตุ หรือขาดการควบคุมอารมณ์ การใช้คำพูดที่ไม่เหมาะสม ต่างๆ นานา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการแสดงออกถึงการขาดคุณธรรมด้านความเมตตากรุณา ซึ่งถือได้ว่าเป็นธรรมชาติที่สำคัญที่สุดของผู้เป็นครู สอดคล้องกับข้อมูลของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2543 : 685) ได้ระบุถึง คุณลักษณะของครูประการหนึ่งที่กำลังลดน้อยลงเป็นอย่างมาก คือ เรื่องของความรัก ความเอาใจใส่ ความเมตตา กรุณาต่อนักเรียน ครูยังใช้ภาษาพูดที่สื่อเสียรุนแรง ก้าวร้าวและตำหนิอย่างรุนแรงโดยไม่คำนึงถึงความรู้สึก สภาพจิตใจของนักเรียนว่าจะเกิดผลอย่างไร

ข้อมูลข้างต้นสอดคล้องกับผลการวิจัยของวิรัตน์ เลหาวัฒน์ (2526) ที่พบว่า พฤติกรรมสำคัญที่เป็นที่ประทับใจในทางลบของนักเรียนมากที่สุด คือ การไม่รู้จักใช้จิตวิทยาในการสอน การใช้วิธีการลงโทษที่ทารุณ และการไม่มีเหตุผล ไม่รับฟังเหตุผลของเด็ก แสดงให้เห็นว่าแม้เวลาจะผ่านมาเกือบ 2 ทศวรรษแต่ทว่า พฤติกรรมการสอนของครูยังคงมีลักษณะดังเดิม อีกทั้งข้อมูลจากแบบบันทึกเหตุการณ์

สำคัญที่นักเรียนมีความประทับใจเกี่ยวกับครูยอมยื่นยันได้เป็นอย่างดีว่าแม้จะมีครูที่ติอยู่มาก แต่มีครูอีกจำนวนไม่น้อยที่มีพฤติกรรมการประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดี ผู้วิจัยจึงมีความคิดเห็นว่าหากทุกคนมีความเชื่อว่าการศึกษาคือกระบวนการพัฒนาคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคการปฏิรูปการศึกษาที่ต้องการให้มีการจัดการศึกษาโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีครูเป็นผู้แนะแนวทาง ก็สมควรอย่างยิ่งที่จะเอาใจใส่กับกระบวนการคัดเลือก สรรหาผู้ที่จะมาทำหน้าที่ดังกล่าวอย่างจริงจัง และมีการลงทุนที่มากพอ เพราะยิ่งนับวันปัญหาต่างๆ ก็ยิ่งรุนแรงขึ้น หากครูยังคงมีพฤติกรรมดังกล่าวแล้ว สภาพจิตใจของนักเรียนจะยิ่งเลวร้ายลงอีกมาก และข้อมูลด้านความคิดเห็นของนักเรียนที่ว่า การปลูกฝังคุณธรรมควรกระทำด้วยการประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดีและข้อมูลจากแบบบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่นักเรียนมีความประทับใจทางบวก ย่อมบ่งบอกให้ทราบถึงความต้องการของนักเรียนว่า นักเรียนต้องการตัวอย่างที่ดี เช่นท่านมหาตมะ คานธี(อ้างถึงใน มสธ., 2543 : 733) มีความคิดเห็นว่า

“โดยส่วนตัวแล้วข้าพเจ้ารู้สึกว่ สิ่งที่ครูสอนข้าพเจ้าจากตำราเรียนนั้น ข้าพเจ้าจำได้น้อยมาก และอะไรที่ครูสอนโดยไม่ใช้ตำรา แม้ทุกวันนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกว่ข้าพเจ้ายังจำได้อย่างแม่นยำ เด็กเรียนรู้อย่างรวดเร็วมากกว่าหนู การฝึกกายต้องอาศัยการออกกำลังฉับไวด การออกกำลังก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดูชีวิตและความประพฤติของครูเป็นตัวอย่าง ความเชื่อที่เกิดขึ้นด้วยการบีบบังคับจึงไม่มีคุณค่าอะไรมากนัก หรือแทบจะไม่มีคุณค่าเลยก็ได้”

ความคิดเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับ ดวงเดือน พันธุมนาวิน(2520) ซึ่งมีความเห็นว่เป็นการเรียนรู้อย่างไม่รู้ตัว (Hidden Curriculum) คือ นักเรียนจะไม่ตระหนักถึงสิ่งทีครูตั้งใจจะให้นักเรียนได้เรียนรู้ แต่เป็นการเรียนรู้ทีเกิดขึ้นโดยเป็นผลพลอยได้ของสิ่งทีครูดำเนินอยู่ในระบบโรงเรียน เช่น ความสุภาพเรียบร้อยของครู ความเอื้อเฟื้อของครูทีทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกประทับใจ ดังนั้นครูจึงสมควรต้องระมัดระวังการกระทำของตนอยู่ตลอดเวลา เพราะนักเรียนเรียนรู้ตลอดเวลา ดังที ลูเกิส (Loukes อ้างถึงใน มสธ. : 746) ซึ่งได้นั่งสังเกตการสอนของครูทีประสบความสำเร็จในการสอนแล้วสรุปว่ เขารู้สึกว่ครูทีประสบความสำเร็จเหล่านั้นมิได้กังวลกับบทเรียนทีสอนเท่านั้น แต่มีความสนใจ และกังวลต่อนักเรียนทีเรียนในชั้นเรียนนั้นด้วย ดังนั้น ความอบอุ่นทีนักเรียนได้รับเหล่านั้นเองทำให้นักเรียนมีการตอบสนองกับคนที่เห็นเขาเป็นมนุษย์มากกว่าเป็นเครื่องจักรกลชิ้นหนึ่ง ครูทีจะทำการปลูกฝังทางด้านคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนจึงต้องเป็นทั้งครู พ่อ แม่ พระ หมอ ทีจะต้องคอยดูแลแก้ไขและสนใจเด็กตลอดเวลา

3. ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการปลูกฝังคุณธรรมของโรงเรียน

นักเรียนส่วนใหญ่มีความเห็นว่า นักเรียนได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจากโรงเรียนและครูในระดับมาก โดยวิธีการที่ครูส่วนใหญ่ใช้ในการปลูกฝังคุณธรรมต่างๆ คือ การอบรม สั่งสอนด้วยวาจา สอดคล้องกับผลการวิจัยของ อนวัช รัตนเมธาวิ (2526) ที่พบว่า ครูใช้วิธีบอก แนะนำ มากที่สุดใน การปลูกฝังจริยธรรมในด้านต่างๆ แก่นักเรียน

นักเรียนส่วนใหญ่มีความเห็นว่า การปลูกฝังคุณธรรมควรกระทำโดยการประพุดิตนเป็นแบบอย่างที่ดี นอกจากนี้นักเรียนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการปลูกฝังคุณธรรมของโรงเรียนในระดับที่มากที่สุด แต่ต้องการให้ทางโรงเรียนเข้มงวดกวดขันในคุณธรรมด้านต่างๆ ให้มากขึ้น สอดคล้องกับผลการวิจัยของ มยุรี เศวตนิย (2541) ที่พบว่า คุณลักษณะของครูที่ดีตามแนวคิดของนักเรียนประถมศึกษา คือ ครูควรวางตนเป็นแบบอย่างที่ดี สอนดี สอนให้นักเรียนแก้ปัญหาได้ ครูควรเป็นผู้ให้คำปรึกษา ให้ความยุติธรรม ให้อภัย เห็นคุณค่าของศิษย์ และตามทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมที่ว่า การเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากการสังเกตตัวแบบ ซึ่งสถาบันและกลุ่มสังคมที่ใกล้ชิดมีอิทธิพลอย่างมากในด้านการเป็นต้นแบบทางด้านคุณธรรมจริยธรรม ดังนั้นครูจึงสมควรตระหนักถึงบทบาทหน้าที่และความสำคัญของตนเองในแง่การเป็นตัวแบบแก่นักเรียนให้มากขึ้น และโดยเฉพะอย่างยิ่งควรประพุดิตปฏิบัติเช่นเดียวกับที่ได้อบรมสั่งสอนศิษย์ด้วยดังคำสอนของหลวงพ่อบุชา สุภัทโท (อ้างถึงใน วัดหนองป่าพง, 2545 : 101) ที่กล่าวถึงความสำคัญของผู้ที่มีหน้าที่อบรมสั่งสอนผู้อื่นว่า

“ พึงตั้งตนให้อยู่ในคุณธรรมอันสมควรเสียก่อน จึงค่อยสอนผู้อื่น
จักไม่เป็นบัณฑิตทราวม” และควร
“ สอนคนด้วยการทำให้ดู ทำเหมือนพูด พูดเหมือนทำ”

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. จากผลการวิจัยพบว่า การปลูกฝังคุณธรรมแก่นักเรียนประถมศึกษาในกรุงเทพมหานคร มีปัญหาสำคัญหลายประการ ได้แก่ ด้านการบริหาร โรงเรียนไม่สามารถดำเนินการตามนโยบายได้ทั้งหมด เนื่องจากไม่ได้รับความร่วมมือจากบุคลากร ครูขาดความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน และขาดงบประมาณที่จะสนับสนุนการจัดกิจกรรมต่างๆ อีกทั้งผู้บริหารไม่มีเวลาที่จะนิเทศตามกำหนดได้ ด้านการจัดกิจกรรม ครูไม่สามารถจัดเตรียมสื่อการเรียนการสอนได้ครบทุกกิจกรรม และไม่สามารถวัดและประเมินผลทางด้านคุณธรรมได้ครบทุกด้าน เนื่องจากมีภาระงานมากและนักเรียน มีจำนวนมากเกินไป ด้านการประพุดิตตัวเป็นแบบอย่างที่ดี ครูส่วนหนึ่งไม่ได้ประพุดิตตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่

นักเรียน เช่น ใช้คำพูดที่ไม่เหมาะสม มีความประพฤติไม่เหมาะสม และพฤติกรรมที่เกิดขึ้นมากคือ การทำโทษนักเรียนเกินกว่าเหตุและไม่มีเหตุผล

แม้ว่านักเรียนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการปลูกฝังคุณธรรมของทางโรงเรียนแต่ข้อมูลจากแบบรายงานเหตุการณ์สำคัญก็พบว่า นักเรียนมีความประทับใจในด้านลบต่อการกระทำของครูอยู่มาก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปัญหาของการปลูกฝังคุณธรรม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องแต่ละฝ่าย ดังนี้

รัฐ ควรมีนโยบายเรื่องการส่งเสริมคุณธรรมให้ชัดเจน และควรจัดเป็นนโยบายลำดับแรก และเอาใจใส่อย่างจริงจังกับการปฏิรูปการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการผลิตและคัดสรรครู เพื่อให้ได้ครูที่มีคุณธรรมสูง เป็นที่ยอมรับของสังคมและต้องมีการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาอย่างจริงจัง ต่อเนื่อง นอกจากนี้ควรมีการส่งเสริมและยกย่องคนดีให้ปรากฏมากยิ่งขึ้น อีกทั้งควรขอความร่วมมือจากสื่อทุกแขนงให้นำเสนอด้วยความระมัดระวังและสร้างสรรคมากยิ่งขึ้น และเพิ่มการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ผู้ปกครองและชุมชนตระหนักเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องร่วมมือในการจัดการศึกษาให้มากขึ้นด้วย

ผู้บริหาร ควรกำหนดนโยบายในการพัฒนาคุณธรรมเป็นนโยบายสูงสุด และมีความตั้งใจและจริงจังกับการดำเนินงานเพื่อปลูกฝังคุณธรรม โดยควรเป็นบุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดีในคุณธรรมทุกด้าน เปิดโอกาสให้บุคลากรและนักเรียนรวมถึงผู้ปกครองร่วมกำหนดนโยบายและแผนงานเพื่อที่ทุกคนจะได้ยอมรับและให้ความร่วมมืออย่างเต็มใจ และผู้บริหารควรเข้าร่วมกิจกรรมทุกอย่างเพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่ครูและนักเรียน อีกทั้งควรมีการส่งเสริมด้วยการให้แรงเสริมที่เหมาะสมอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมให้มีการปฏิบัติธรรมทั้งแก่บุคลากรและนักเรียน ตลอดจนมีการประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องจริงจัง พร้อมทั้งนำผลการประเมินมาปรับปรุงงานให้ดียิ่งๆ ขึ้นด้วย

บุคลากร บุคลากรทุกคนในโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เป็นครูควรตระหนักถึงความสำคัญของคุณธรรมต่างๆ และไม่ละเลยที่จะปลูกฝังให้แก่นักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน เอาใจใส่ในทั้งการพัฒนาการเรียนการสอน และนักเรียนอย่างจริงจัง ด้วยการปฏิบัติตัวเป็นตัวอย่างที่ดีในคุณธรรมทุกด้านและมีความระมัดระวังในการกระทำต่างๆ อยู่ตลอดเวลา โดยต้องตระหนักว่าทุกการกระทำนั้นเป็นคำสอนที่ส่งผลต่อนักเรียนทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรมีความรักและเมตตาต่อนักเรียนอย่างจริงใจ และหากจะต้องลงโทษนักเรียนควรกระทำด้วยความเมตตา และมีเหตุผลพร้อมทั้งชี้แจงเหตุผลให้นักเรียนเข้าใจด้วย การวางแผนการสอนก็ควรเน้นการปลูกฝังคุณธรรมต่างๆ เป็นหลักและจัด

กิจกรรมให้สอดคล้องกับคุณธรรมนั้นๆ รวมถึงให้ความร่วมมือกับผู้บริหารและผู้ปกครองด้วยความเต็มใจ และการจัดกิจกรรมใดๆ ก็ตามควรใช้วิธีบูรณาการให้เกิดเกิดการเรียนรู้ด้วยความรู้สึกเป็นอิสระ

ผู้ปกครองและชุมชน ควรเป็นตัวอย่างที่ดีและควรเอาใจใส่และสนใจกับการอบรม ดูแลเด็ก ตลอดจนการจัดการศึกษาให้มากยิ่งขึ้น และปัจจุบันพระราชบัญญัติการศึกษาได้เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้น ดังนั้นจึงควรปล่อยให้เป็นที่ของโรงเรียนและครูเพียงฝ่ายเดียว ควรหาโอกาสพูดคุยกับครูและเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนให้มากยิ่งขึ้น เพื่อสร้างความเข้าใจ และให้ความร่วมมือในการส่งเสริม แก้ไข ปรับปรุงทั้งเรื่องการเรียนรู้และความประพฤติให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน อีกทั้งยังเป็นการสอดส่องและควบคุมความประพฤติของครูอีกทางหนึ่งด้วย

สื่อ สื่อทุกแขนงควรตระหนักว่าตนเองมีบทบาท และอิทธิพลอย่างมากต่อผู้รับสื่อโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนซึ่งยังไม่มีวิจารณญาณดีเพียงพอ ดังนั้นจึงควรเพิ่มความระมัดระวังในการนำเสนอให้มากขึ้น อีกทั้งควรส่งเสริมด้วยการนำเสนอตัวอย่างที่ดีให้มากขึ้นด้วย

2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบรายงานเหตุการณ์สำคัญที่นักเรียนประทับใจในทางบวก พบว่า นักเรียนมีความประทับใจต่อพฤติกรรมของครูในด้านความมีเมตตากรุณา มากที่สุด (ร้อยละ 89.7) ส่วนคุณธรรมด้านอื่นๆ ปรากฏน้อยมาก และบางคุณธรรมไม่มีปรากฏเลย จึงอาจทำให้ดูเหมือนว่า ครูมีคุณธรรมด้านอื่นต่ำ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า อาจเกิดจากข้อจำกัดของเทคนิคที่ใช้ คือ ให้นักเรียนเขียนเพียง 1 เหตุการณ์เท่านั้น ดังนั้น หากให้นักเรียนสามารถเขียนได้หลายเหตุการณ์ อาจพบว่าครูก็มีคุณธรรมด้านอื่นๆ สูงด้วยเช่นกัน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

จากผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนและครูมีการปลูกฝังคุณธรรมแก่นักเรียนค่อนข้างมาก แต่ผู้บริหารและครูมีความเห็นว่า ประสบความสำเร็จในการปลูกฝังคุณธรรมในระดับปานกลางเท่านั้น และจากการสังเกตในโรงเรียนตัวอย่างพบว่า ในขณะที่ครูทำการปลูกฝังคุณธรรมต่างๆ นั้น ครูส่วนหนึ่งไม่ได้ปฏิบัติดังที่อบรมสั่งสอนนักเรียนจึงอาจทำให้การปลูกฝังคุณธรรมไม่ประสบผลมากเท่าที่ควร แต่เนื่องจากการศึกษากับกลุ่มเล็กๆ เพียง 3 โรงเรียน ดังนั้น จึงควรมีการวิจัยถึง การปลูกฝังคุณธรรมโดยมิได้ตั้งใจของครูที่มีผลต่อคุณธรรมและจริยธรรมของนักเรียน